

PRINȚUL PUBLIC ȘI PRINȚUL PRIVAT LA NEAGOE BASARAB ȘI ANTONIO DE GUEVARA: DUBLA DIMENSIUNE DIDACTICĂ A OGLINZILOR PRINCIPILOR

Oana Andreia Sâmbrian *

Începând cu secolul al IV-lea, când principele s-a convertit la creștinism, Sfântul Augustin s-a îngrijit în *Cetatea lui Dumnezeu*, operă cunoscută și drept prima oglindă a principilor creștini, să definească *pax, ordo și justitia* drept baza monarhiei, precum și să enumere principalele virtuți pe care bunul monarh trebuia să le aibă. Ulterior, literatura oglinzilor principilor îi datorează mult lui Isidor din Sevilla, cel care a recuperat etimologia latină a cuvântului rege: de la *regere* – a conduce și *recte* – drept. Odată cu secolul al IX-lea, literatura a dedicat o atenție specială educației viitorilor conducători; în primele veacuri de după apariția oglinzilor principilor, clericii, autori ai acestor tratate, aveau ca obiectiv principal „să evite ca firea sacră a regelui să imprime funcției regale un caracter divin sau sacerdotal. Regele nu trebuia să fie decât alesul lui Dumnezeu, cel care primește ungera sacralității în tradiția iudeo-creștină. Efortul de a face din rege imaginea lui Dumnezeu în secolele XII–XIII a avut deci un succes relativ” (Le Goff 2008: 150).

Pentru Jacques Le Goff, imaginea oglinzii „reprezintă, de fapt, imaginea ideală a realității terestre. Orice oglindă este un instrument de adevăr (...) Însă, de multe ori, oglinda renunța la funcția sa metafizică, teologică, pentru a se transforma într-un gen normativ aflat în legătură cu procesul moralizator de ilustrare etică” (Le Goff 2008: 152). Mai târziu, în *Policraticus*, John de Salisbury va utiliza pentru întâia oară metafora organicistă ce transformă societatea politică într-un corp uman al cărui cap este regele; totodată, Salisbury este cel care lansează imaginea regelui cult, afirmând că un rege neînvățat este un măgar încoronat (*rex illiteratus quasi asinus coronatus*).

Conform lui Le Goff în cartea sa *Il re nell'Occidente medievale*, trei erau caracteristicile cele mai importante ale regelui creștin medieval: ascultarea față de Dumnezeu și față de Biserică, asigurarea dreptății, a păcii și a nevoilor neamului său, monarhul trebuind să se ghideze după criteriile *necessitas, utilitas și commoditas* (Le Goff 2006: 20).

Alt element ce joacă un rol fundamental în elaborarea oglinzilor principilor este lista viciilor și a virtuților. Din punct de vedere teologic, când ne referim la păcate, acestea sunt concepute drept reversul darurilor Sfântului Duh. Referința

* Academia Română, Filiala Craiova: oana.sambrian@gmail.com

veterotestamentară este *Isaia* 11, 1–4: „Apoi, o Odraslă va ieși din tulpina lui Isai și un Vlăstar va da din rădăcinile lui. Duhul Domnului se va odihni peste El, duh de înțelepciune și de pricepere, duh de sfat și de tărie, duh de cunoștință și de frică de Domnul. Plăcerea Lui va fi frica de Domnul; nu va judeca după înfățișare, nici nu va hotărî după cele auzite, ci va judeca pe cei săraci cu dreptate și va hotărî cu nepărtinire asupra nenorociților țării; va lovi pământul cu toiagul cuvântului Lui și cu suflarea buzelor Lui va omorî pe cel rău”.

Păcatul capital (*peccatum mortiferum*) reprezintă un viciu considerat fundamental de către Biserică, din care ulterior descind toate celelalte păcate ale omului. În *Epistola către Galateni*, apostolul Pavel se referea la cele șapte păcate tradiționale, chiar dacă lista este mai extinsă: „Iar faptele trupului sunt cunoscute, și ele sunt: adulter, desfrânare, necurăție, destrăbălare, închinare la idoli, fermecătorie, vrajbe, certuri, zavistii, mâni, gâlcevi, dezbinări, eresuri, pizmuri, ucideri, beții, chefuri și cele asemenea acestora, pe care vi le spun dinainte, precum dinainte v-am și spus, că cei ce fac unele ca acestea nu vor moșteni împărăția lui Dumnezeu” (*Epistola către Galateni* 5: 19–21).

Prin urmare, deoarece Sfântul Pavel afirma că aceia ce se vor face vinovați de aceste păcate nu vor intra în Împărăția Cerurilor, Biserica le va considera nu doar simple vicii, ci păcate capitale. Lista celor șapte păcate capitale a fost revizuită de papa Grigore cel Mare (590–604) și popularizată, după cum bine știm, de Dante Alighieri.

Conceptul de păcat sau viciu este de altminteri pus în legătură cu ideea existenței unui Rău suprem a cărui reprezentare este Diavolul în multiplele sale forme, de exemplu cea de șarpe. Să vorbești despre păcat era la ordinea zilei în Evul Mediu, într-o perioadă în care în unele părți din Europa Occidentală, Inchiziția, autodafe-ul sau arderea pe rug trasau o panoramă funestă a reprezentării păcatului în mentalitatea colectivă a vremii.

În lumea literară spaniolă, începând cu *Etimologiile Sfântului Isidor*, continuând cu *Cartea celor doisprezece înțelepți*, *Pedepsele regelui Sancho al IV-lea*, conciliile care au reglementat lista viciilor și a virtuților, ajungând până la literatura renascentistă și *Ceasornicul domnilor* al lui Antonio de Guevara, tema de față a fost extrem de dezbătută. *Cartea celor doisprezece înțelepți* întocmește la început o descriere comparativă între loialitate și lăcomie pe care le consideră principalele exponente ale discrepanțelor dintre virtute și viciu. Despre cea dintâi afirma că este „zid de nepătruns”, „vlăstar vânjos, căci ramurile se îndreaptă către cer, iar rădăcinile către abis”, „pajiște frumoasă și verdeață ce nu se usucă”, „sălaș al inimii și noblețe de virtute”, „viață sigură și moarte demnă”, „lăcaș al înțelepților și văgăuna celor răi”, „mamă a virtuților și forță incoruptibilă”, „frumoasă armură și bucuria inimii și consolare pentru cei săraci”, „drum către Ceruri și cărare a nobililor, oglindă a nobleții”, „rădăcină a bunătății”. (<http://www.filosofia.org/aut/001/12sabios.htm>; Sâmbrian2009: http://congresos.um.es/imagenyapariencia/imagenyapariencia_2008/paper/download/1171/1141). În ceea ce privește lăcomia, înțelepții o defineau ca pe un „lucru necurat,

lăcaș al zgârceniei”, „mormânt al virtuții”, „drum al durerii, pom fără fruct și casă fără ciment”, „durere fără remediu”, „ramură uscată”, „izvor fără apă și râu fără vad”, „dragoste fără speranță, oglindă fără flacără”. (<http://www.filosofia.org/aut/001/12sabios.htm>; Sâmbrian2009: <http://congresos.um.es/imagenyapariencia/imagenyapariencia2008/paper/download/1171/1141>). Această expoziție antitetice utilizează o metodă simplă și eficientă cu scopul de a încadra viciul și virtutea în doi poli complet opuși, prezentați unul după celălalt astfel încât efectul opoziției să fie amplificat.

Lăsând în urmă epoca medievală pentru a ne îndrepta atenția asupra Renașterii, observăm că în această perioadă, dezbaterile despre dihotomia păcat/virtute nu a fost nicicând mai mare, fapt explicabil într-o societate îngrijorată de fenomenele pe care le trăia. Descoperirea unor civilizații noi și îndepărtate, impactul teribil al Reformei, confruntările ostile de tot soiul constituiau cuvintele cheie sub imperiul cărora lumea occidentală își construia identitatea colectivă (Muchembled 1975: 131).

Secolul al XVI-lea a reprezentat pentru Spania o perioadă caracterizată de mari schimbări, în care se trece rapid de la venirea la tron a lui Carol Quintul (Carol I al Spaniei) la luptele interne îndreptate împotriva acestuia cunoscute drept *comuneros* și *germanías*, sporirea imperiului colonial spaniol, descoperirea alterității bazate pe diferența de religie, începuturile Reformei în urma proclamării tezilor lui Luther în 1517, adepții reformați fiind cei care încetul cu încetul au devenit dușmanii cei mai mari ai catolicismului. Spania, extrem de înrădăcinată într-un naționalism catolic de sorginte medievală, întrucât după cum explica Fernand Braudel, catolicismul era unicul liant între Europa și Spania, salvând-o de la pericolul transformării într-o punte între Europa și Africa, a făcut din oglinzile principilor nu numai o manieră de a educa, dar și de a controla și de a se asigura că principiile vor păstra adevărata credință, având în vedere deviațiile protestante care amenințau din ce în ce mai acut creștinismul.

Astfel, în aprilie 1529 se publica la Valladolid *Ceasornicul domnilor* de Antonio de Guevara, al cărui prolog explică titlul afirmând că „acest ceasornic al domnilor nu este de nisip, nici de soare, nici de ore, nici de apă, ci este ceas al vieții, pentru că celelalte ceasuri sunt folositoare pentru a ști ce oră e din zi și din noapte, însă acest ceasornic ne învață cum să umplem fiecare oră și cum să ne organizăm viața. Scopul de a avea ceasornice este de a organiza republicile, însă acest ceasornic al domnilor ne ajută să ne îmbunătățim viețile” (Guevara: [http://www. filosofia.org](http://www.filosofia.org)). În cartea sa, Guevara a expus principalele sfaturi pe care principii trebuiau să le urmeze în viața lor privată, cât și în cea publică, amestecând experiențe proprii de la curte cu idei preluate din Antichitate de la Xenofon, Plutarh, Valerius Maximus sau Diogene Laerțiu (Alborg 1992: 727). De fapt, *Ceasornicul domnilor* constituie versiunea extinsă a unei cărți publicate mai înainte, în februarie 1528, intitulată *Libro áureo de Marco Aurelio Emperador y eloqüentísimo orador* (trad. *Cartea de aur a împăratului Marc Aureliu, orator înzestrat*). Așa cum afirma Emilio Blanco în *Construirea unei identități literare la curtea lui Carol Quintul: cazul lui Fray*

Antonio de Guevara, „ceea ce în principiu era o biografie romanțată a împăratului roman cu un apendice epistolar (cartea a II-a), devine acum un tratat voluminos de educare a principilor și curtenilor, atât bărbați, cât și femei. Viața lui Marc Aureliu constituie în continuare cadrul structural, dar în această tentativă, partea romanțată cedează protagonismul în favoarea structurii tripartite a tratatului medieval (cartea I: politica; cartea a II-a: familia; cartea a III-a: bătrânețea și moartea)” (Blanco 2012: <http://e-spania.revues.org/21163>). Guevara insistă obsesiv asupra importanței pe care înțelepții o au pentru monarh, găsim la împărații romani sursa modelelor și contra-modelelor sale. Bazându-se pe *Politica* lui Aristotel, autorul spaniol dă asigurări că, în mod natural, conducerea aparține filosofilor. De aceea este necesar să fie ținută aproape și să se profite din plin de cunoștințele lor în ceea ce privește războiul, pentru a organiza casa, pentru a trimite solii etc. (Blanco 2012: <http://e-spania.revues.org/21163>)

Pe de cealaltă parte, în Valahia, într-o perioadă de timp similară, Neogoe Basarab își redacta *Învățăturile către fiul său Teodosie*, operă denumită de Virgil Cândea „prima mare carte a culturii române” (Cândea 1971), iar de Dan Zamfirescu un „monument de literatură, politică, filosofie și elocvență” (Zamfirescu 1971). Deopotrivă, în perioada mai sus menționată, amenințarea otomană era constantă. Florin Constantiniu definește secolul al XVI-lea românesc drept o „epocă de tranziție”, scoțând în evidență confruntările dintre rege și elita politică, între politica cruciadei târzii și cea a acceptării dominației otomane (Constantiniu 2002: 114).

În urma domniilor pacifice ale lui Radu cel Mare și Neogoe Basarab, proliferează și în plan cultural, în 1521 turcii au cucerit Belgradul, încercând ulterior să transforme Țara Românească în pașalâc. În acest context, cel al unei domnii pacifice care dădea ocazia și timpul necesar de a te putea gândi la viitor și la cultură, însă nu tocmai lipsit de pericole, Neogoe Basarab și-a plâsmuit *Învățăturile* care grupează un număr important de sfaturi practice, de la forme de protocol diplomatic, reguli de bună purtare în timpul meselor, sfaturi pentru război, până la sfaturi de judecată, cum să fii un bun creștin etc. (Basarab 1970: 423–427). În Țara Românească, ca și în Spania de altfel, grija față de conduita exemplară a principilor a fost dublată de preocuparea față de instruirea și educarea acestora. De exemplu, Mihai Viteazul își trimisese fiul să studieze la colegiul piariștilor de la Cluj, în timp ce Radu Mihnea s-a format la Veneția, având profesori celebri (Papacostea 1996: 207).

Prin urmare, în cele două opere pe care le vom analiza în continuare identificăm, chiar dacă nu o rădăcină comună, o intenționalitate extrem de similară: ideea de a lăsa o moștenire de sorginte moral-exemplar-creștină unor viitori conducători ce nu trebuiau să cadă pradă tentației de a-și abandona idealurile creștine prin intermediul cărora își defineau propriile societăți. Totodată, recunoaștem în nevoia de a da mai departe sfaturi, o viziune extrem de des întâlnită în secolul al XVI-lea care se referă la perenitatea speciei, unde bunăstarea individului este strâns

legată de aceea a familiei (Jélis 1995: 6); așadar perpetuarea sfaturilor însemna perpetuarea unei anumite mentalități, aceea a unei caste.

Învățăturile lui Neagoe Basarab cuprindeau două părți distincte, unite de un fir conductor comun: ideea bizantină a originii divine a puterii principelui, ce trebuia să conducă cu corectitudine (așa cum apare și la Isidor din Sevilla) și înțelepciune, concept formulat anterior de Agapet I și de Vasile I Macedoneanul. Originea acestei mentalități rezidă în opinia lui Dan Zamfirescu și Gheorghe Mihăilă, în teocrația biblică, în concepția politică a marilor monarhi ai Orientului antic și ai Romei imperiale (Basarab 1970: 28). Prin urmare, de la începutul primei părți a *Învățăturilor*, Neagoe Basarab pune accent pe faptul că Dumnezeu este împăratul cel mare: „Vezi, iubitul meu, pe împăratul cel mare, care ne-au iubit și ne-au făcut și pre noi pe pământu, ca și pre sine, și-i iaște voia să fim și în cer” (Basarab 1970: 128). În cea de-a doua parte a textului său, Basarab insistă asupra faptului că „domnul carele va judeca pe dreptu, acela-i domn adevărat și unsul lui Dumnezeu și va dobândi și lumina care nu va trece niciodată” (Basarab 1970: 285).

În titlul lucrării mele făceam referire la dubla dimensiune didactică a textelor parenetice, ilustrate prin intermediul corpului privat și al celui public, întrucât sfaturile din textele analizate se adresează atât dimensiunii vizibile, cât și celei invizibile a corpului regelui. De altfel, dacă luăm ca punct de plecare metafora organicistă a lui Salisbury, nu trebuie să ne mire că faptele corpului privat au un impact semnificativ asupra celui public, fiind fațete interconectate, unde prin corp privat înțelegem nu doar trupul fizic al principelui, ci și cel metafizic, prin urmare dimensiunea corporală ce se definește drept rezultanta vectorială a virtuților și a viciilor.

Astfel, în textul lui Basarab regăsim mențiuni la puritatea corpului privat, ceea ce îi va aduce principelui slava lui Dumnezeu: „Drept aceia, iubitul meu fiu, de te vei nevoi să-ți păzești trupul așa, până vei ajunge la vârstă, cum se cade, cu curăție, cu înțelepciune (...) ție și împărăției tale să va dărui de la Dumnezeu bătrânețe cinstite și și se vor adaoge ție anii vieții (...) și oriîncontro și spre ce vrăjmași de-ai tăi vei merge, tot îi vei birui și-i vei pune suptu picioarele tale și te vei întoarce iar cu mare cinstie și cu multă bucurie. Așijderea vei birui și pre toți păgânii, carii vor veni asupra ta (...) Iar de nu mă vei asculta, o, iubitul meu fiu (...), va lua Dumnezeu domnia de la tine și o va da altuia” (Basarab 1970: 137–138).

Păzirea trupului privat se obține prin intermediul păcii lui Dumnezeu, cel care reprezintă legătura dintre toate lucrurile bune precum credința, speranța, dragostea și iertarea față de cei care ne greșesc (Basarab 1970: 191).

O idee asemănătoare despre importanța păzirii trupului privat de viciu o întâlnim și la Guevara în episodul țaranului de la Dunăre. Aici autorul spaniol pune accent pe intimitatea incoruptibilă a omului rustic, prezentat în antitează cu omul cult, corupt de mediul urban. De aceea, Guevara era de părere că mai bine decât

mersul în pelerinaj sau la petreceri era meditația asupra Iadului, fără a lua parte la acele acțiuni care ar fi putut întina corpul privat (Castro 1945: 63).

Domnul Țării Românești folosește *exemplum* biblic pentru a-și povățui fiul (menționăm aici izvoarele vetero- și neotestamentare, precum *Cartea regilor*, exemple preluate din viețile lui Saul, David Solomon etc.), chiar dacă *Învățăturile* reprezintă, așa cum afirma Edgar Papu, mai mult decât un simplu text teologic, devenind un tratat de politică, pedagogie, morală și teologie (Basarab 1972: 357). Totodată, analizându-l pe Basarab în contextul epocii sale, Papu afirma că domnul valah, chiar dacă are puncte în comun cu *Principele* lui Machiavelli, în ceea ce privește intenționalitatea, se îndepărtează de italian în ceea ce privește atitudinea și metoda, Basarab fiind mult mai uman. (Basarab 1972: 357)

Sfaturile asupra corpului privat ce va influența dimensiunea publică și soarta regatului apar în nenumărate ocazii: „Cu ce măsură vom măsura noi dreptatea săracilor, cu aceea să va măsura și dreptatea noastră” (Basarab 1970: 287); „Împrumutați pe Dumnezeu pe pământ, deacă vă iaște voia să luați plată cerească”; „Nu vă feriți a face bine celui ce-i trebuiește facerea de bine, că în toată vremea are mâna voastră ajutor” (Basarab 1970: 248).

Cea de-a doua parte a *Învățăturilor* înglobează sfaturile de factură politică bazate pe ideea monarhiei absolute de drept divin, subordonată crezului creștin (Cartoian 1980: 73). Nobilii treceau pe un plan secund, principii având puterea asupra propriului destin (partea a II-a, capitolul VI: „Cum își vor pune boiarii și slugile lor la boerie și la cinste și cum îi vor scoate dintr-acestea pentru lucrurile lor”, idee ce apare și în *Ceasornicul domnilor*, atunci când Guevara afirma în partea I, capitolul XXVIII că „este foarte bine ca republica să fie condusă de un singur principe, căci nu există dușman mai mare pentru republică decât omul care își dorește ca aceasta să fie condusă de mai multe persoane”, deci și spaniolul se pronunța în favoarea monarhiei autoritare. Sfaturile din a doua parte a *Învățăturilor* se axează pe dimensiunea publică a corpului, deci pe partea sa vizibilă. Aceasta se regăsește atât în deciziile luate de principe, ceea ce îi afectează direct pe supuși, cât și în aparițiile publice ale domnului, de exemplu atunci când lua masa. Astfel, sfaturile mai sus amintite se referă la felul în care domnul trebuie să se așeze la masă, să mănânce și să bea (capitolul VII), cum să meargă la război (capitolul VIII), cum să judece (capitolul IX).

La începutul textului nostru menționăm importanța pe care listele viciilor și virtuților au avut-o în cadrul oglinzilor principilor, ale căror efecte sunt fundamentale asupra corpului privat, și ulterior, al celui public. Ambii autori amintesc de versul și reversul darurilor lui Dumnezeu, așa cum vom vedea în continuare. În cartea sa, Guevara amintește diverse virtuți: cum să fii un bun creștin (cartea I), să fii temător de Dumnezeu (I, XVIII), principele să fie mai bun creștin decât vasalii (I, XX), să își cunoască supușii ca să îi răsplătească pe măsură (I, XXXVII), să fie căsătorit (II, I), să nu își crească copiii răsfățați și să îi pedepsească atunci când se cuvine (II, XXXIII), să caute învățători pentru copii (II, XXXIV), să îi disciplineze pe învățători ca să nu le educe prost odraslele

(II, XXXVII), să împartă dreptatea în mod egal (III, I), să aleagă bine judecătorii (III, VI), să iubească pacea (III, XII), să apere pe văduve și pe orfani (III, XXXV), să disprețuiască bunurile lumești (III, XXXIX). În ceea ce privește viciile, Guevara atrage atenția asupra celor ce urmează: să cheltuie averea regatului (I, XIV), să agonisească prea mult (I, XV), să înceapă războaie mari pentru motive mici (III, XIII), să nu fie cumpătat atunci când mănâncă și când bea (III, XVIII), să fie avar (III, XXIII, XXIV), prieten cu nestatornicii și petrecăreții (III, XLIII), să ignore faptul că este muritor (III, XLVIII). Totodată, principii trebuie să fie atenți ca pe măsură ce înaintează în vârstă să scadă ponderea viciilor din viața lor (III, XVII), căci acestea le voi aduce pierzania (III, LIII). (Sâmbrian, 2009: <http://congresos.um.es/imagenyapariencia/imagenyapariencia2008/paper/download/1171/1141>)

Așa cum putem observa, preceptele ilustrate de Guevara sunt deplin creștine și, pentru a întări și mai mult această idee, vom cita câteva dintre titlurile capitolelor cărții sale, de unde rezultă importanța credinței:

Capitolul X. *Nu există decât un Dumnezeu adevărat și este fericit regatul care are un principe bun creștin; iar unii înțelepți afirmă că principii cei buni, după moarte devineau zei, iar cei răi, diavoli.*

Capitolul XIII. *Cum un cavaler pe nume Tiberiu a fost ales guvernator al Imperiului doar pentru că era un bun creștin, și mai apoi fiind un bun guvernator a fost ales Împărat.*

Capitolul XVI. *Cum un căpitan numit Narses a câștigat mari bătălii doar pentru că era un bun creștin.*

Capitolul XXII. *Cum Dumnezeu, încă de la zidirea lumii a făcut dreptate împotriva celor răi, mai ales împotriva acelor principii care su îndrăznit să îi atace Biserica, iar creștinii răi nu sunt altceva decât parohi ai Infernului.*

Capitolul XXIII. *Unde autorul dă douăsprezece exemple despre cât de aspru au fost pedepsiți cei care au îndrăznit să atace templele.* (Sâmbrian, 2009: <http://congresos.um.es/imagenyapariencia/imagenyapariencia2008/paper/download/1171/1141>)

Tot în aceeași manieră se referă și Neagoe Basarab la vicii și virtuți. Virtuțile enunțate erau: principele să se teamă și să îl iubească pe Dumnezeu (II, II), să fie umil (II, III), să îi cinstească pe aceia care îl servesc bine (II, V), să mănânce și să bea moderat (II, VII), să îi facă în toate pe plac lui Dumnezeu, întrucât El este cel care îi încoronează pe domni (II, VII), să se veselească la masă și să asculte muzică (II, VII), să păstreze locul la masă, atât pentru el cât și pentru ceilalți boieri (II, VII), să asculte sfaturile boierilor (II, VIII), să se roage la Dumnezeu (II, VIII), să judece drept (II, IX), să fie milostiv (II, X). În ceea ce privește viciile, Basarab menționează: invidia, facerea de rău (II, XI), dedarea la vicii (II, VII), beția, întrucât bețivii își pierd firea și forța (II, VII), judecata nedreaptă, ceea ce va face ca domnii să nu vadă fața lui Dumnezeu (II, IX), mânia (II, IX), însoțirea cu oamenii păcătoși (II, VII). (Sâmbrian, 2009: <http://congresos.um.es/imagenyapariencia/imagenyapariencia2008/paper/download/1171/1141>)

Din această lungă enumerație putem deduce că Guevara și Neagoe Basarab prezintă multe puncte în comun, atât în ceea ce privește viciile, cât și virtuțile. Ambii autori se referă la faptul că principele trebuie să fie un bun creștin, să se teamă și să îl iubească pe Dumnezeu (Basarab), să îi cinstească pe supușii care l-au servit bine pe tot parcursul domniei. Altă idee comună este că bunii principii trebuie să aleagă judecători cinstiți care să aplice în mod egal dreptatea, căci așa cum îi judecă pe ceilalți, tot astfel vor fi judecați și ei la Judecata de Apoi (Basarab 1970: 285). Atât în exemplele lui Guevara, ilustrate prin intermediul lui Marc Aureliu, cât și la Neagoe Basarab care recurge la modelul regilor evrei, rezultă în mod evident că domnul cel bun trebuie să fie o persoană liniștită, fără dragoste de război, întrucât multe războaie mari au izbucnit din pricini minore (Guevara: III, XIII). Pe de altă parte, atunci când este vorba de un *iustum bellum*, domnul trebuie să se roage la Dumnezeu pentru a-l lumina și a lua cele mai bune decizii împreună cu nobilii săi (Neagoe Basarab). Cât despre principalele vicii, dorim să insistăm asupra celor înfățișate de Guevara conform căruia pe măsură ce anii trec, principii trebuie să încline balanța în favoarea virtuților, dacă vor să câștige respectul celor mai tineri și să devină un exemplu de urmat pentru aceștia din urmă, fiind de subliniat faptul că spaniolul este de părere că cei tineri nu sunt datori să respecte pe principele mai vârstnic numai prin prisma vârstei sale, ci doar dacă este și virtuos. Un alt subiect pe care Guevara îl ia în discuție este cel al vestimentației: odată cu trecerea anilor, principii vârstnici nu trebuie să se mai intereseze de hainele pe care le poartă, referință clară la corpul privat și la păcatul originar. Această imagine o punem în legătură cu gustul exagerat al nobilimii spaniole pentru haine, idee dezbătută pe larg și un secol mai târziu de Pedro Fernández Navarrete în *Conservación de monarquías y discursos políticos* (1626), de unde deducem că tema prezenta un real interes pentru autorii renascentiști și baroci:

Que España peque en la culpa de introducir y usar cada día nuevos trajes costosísimos, que sirven más a la ambición que a la necesidad, todos lo confiesan (...) la emulación de competir con sus vecinos es la que los necesita a gastos mayores y desproporcionados a su posibilidad. Y aunque el daño de hacerse costosos vestidos es tan grande como se ha dicho, es mayor el de la mutabilidad de los usos, no habiendo en los españoles traje fijo, que dure un año. De que resulta, que los vestidos y galas que cuestan hoy muchos ducados, no serán mañana de provecho; porque el antojo de los dos o tres invencioneros o invencioneras, sacan nuevas formas de trajes, con que se destierran los que dos días antes eran muy validos y estimados, (...) a los inclinados a galas y joyas no les bastará todo el oro de las Indias, ni las riquezas del mar Tirio, ni las que produce la Etiopia: siendo cosa cierta, que si las galas adornan el cuerpo, la demasía de ellas suele afear el alma (Fernández Navarrete 1805: 242–243, 248–250).

(trad.) Este bine cunoscut faptul că Spania păcătuiește prin folosirea zilnică a hainelor extrem de scumpe, purtate mai mult din ambiție, decât din necesitate (...) emulația de a se lua la întrecere cu vecinii îi determină să facă cheltuieli tot mai mari, nerealiste față de veniturile lor. Și chiar dacă răul pe care îl poate produce costul exagerat al hainelor este foarte mare, este și mai mare cel al schimbării gustului, căci spaniolii nu au nicio haină pe care să o poarte mai mult de un an. Iar hainele scumpe care astăzi costă mulți ducați, mâine nu le vor mai fi de trebuință; pentru că dorința nemăsurată a inventatorilor și inventatoarelor plămădește noi forme de veșminte care le iau locul celor care cu două zile în urmă erau la mare preț, (...) celor înclinați către lux și bijuterii nu le va fi de ajuns nici tot aurul Indiilor, nici bogățiile mării Tirenene, nici cele ale Etiopiei: căci tot ceea ce împodobește trupul, purtat în exces, urâtește sufletul.

Originea divină a puterii principelui, prezentă atât la Guevara cât și la Basarab (Guevara: I, XXX; Basarab: II, VII) face ca domnitorul să fie reprezentat ca *Rex, imago Dei*, de unde ajungem la moștenirea latină a conceptului roman de *majestas*, ceea ce îl proteja pe principe împotriva *crimen majestatis*. Tot din dreptul roman principele moștenise *auctoritas* și *potestas*, ce defineau natura puterii sale, precum și forma de a o exercita. Conform lui Rafael Zafra, *auctoritas* se definește drept informația recunoscută în mod public, iar *potestas* drept puterea recunoscută în mod public și care, totodată, pune în practică dispozițiile lui *auctoritas* (Zafra 2009: 287). La aceste concepte, creștinismul a adăugat *dignitas*, una dintre caracteristicile fundamentale ale funcțiilor ecleziastice (Le Goff 2005: 91, Cizek 2002: 34–35, 63, 248–249).

O altă temă comună la cei doi autori și deosebit de importantă prin prisma multitudinii de sfaturi este cea a comportării domnului la banchete, ceea ce reflectă dimensiunea publică a corpului. Importanța acestui capitol rezidă în faptul că masa domnului era de cele mai multe ori un eveniment public la care puteau participa atât nobilii, cât și alți principii străini, motiv pentru care domnul trebuia să impună respect, ceea ce nu s-ar fi putut întâmpla dacă, așa cum spunea Basarab, principele s-ar fi îmbătat, pierzându-se cu firea.

Folosind diverse exemple pentru a defini și a-și articula reflecțiile pe o conduită dreaptă, morală și creștină, Antonio de Guevara și Neagoe Basarab au făcut din operele lor două manuale, două oglinzi în care principii trebuie să se privească și să se analizeze. Așa cum rezultă din *Învățăturile* principelui valah, omul trebuie să parcurgă calea dintre vicii și virtuți prin intermediul liberului arbitru care îl conduce spre echilibru. Omul renescentist a schimbat radical societatea în care trăia, trebuind să înfrunte războaie ce îl aduceau față în față cu un dușman religios. Aceasta poate fi una dintre explicațiile pentru interesul deținătorilor puterii europene față de tema religioasă, singurul aspect care îi unea în fața pericolului extern.

În concluzie, suntem de părere că exemplele expuse aduc o informație suficient de relevantă pentru a demonstra această dublă dimensiune didactică a oglinzilor principilor la care făceam aluzie în titlu. Atât Guevara, cât și Basarab sunt preocupați atât de dimensiunea privată, cât și de cea publică a corpului, a cărui

imagine trupească publică se identifică cu statul, ceea ce face ca legătura dintre corpul metafizic și corpul palpabil să devină indisolubilă. În acest fel, oglinzile principilor nu educă doar minți, ci și spirite, nu se axează doar pe partea materială, ci și pe cea imaterială. Intenția lor este cât se poate de clară: menținerea credinței viitorilor regi/domni într-o perioadă în care protestanții și turcii amenințau liniștea Europei. *Sfatul* este cuvântul-cheie pentru un tip de literatură al cărei obiectiv este să transmită cunoștințe, idei și crezuri, chiar dacă, așa cum a demonstrat istoriografia în cazul lui Guevara, cunoștințele au fost subordonate unui „bine superior”. Ne aflăm deci în fața a două texte care de la poli opuși ai Europei revendică idei comune în ceea ce privește felul de a fi al principilor. Idei care, având în vedere similitudinile dintre ele, putem să ne gândim că au influențat ca politica principilor europeni să fie atât de uniformă și de unită, îndreptată în permanență împotriva inamicului credinței.

BIBLIOGRAFIE

- Alborg, Juan Luis, 1992: *Historia de la literatura española*, I, Madrid, Editorial Gredos.
- Basarab, Neagoe, 1970: *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, studiu introductiv și note de Dan Zamfirescu și G. Mihăilă, București, Editura Minerva.
- Blanco, Emilio, 2012: *La construcción de una identidad literaria en la corte de Carlos V: el caso de Fray Antonio de Guevara*, „e-Spania” [En ligne], 13 juin 2012, mis en ligne le 17 juin 2012, consulté le 22 novembre 2017. URL : <http://e-spania.revues.org/21163> ; DOI : 10.4000/e-spania.21163
- Cartoian, Nicolae, 1980: *Istoria literaturii române vechi*, București, Editura Minerva.
- Castro, Américo, *Antonio de Guevara. Un hombre y un estilo del siglo XVI*, BICC, I, 1945.
- Cândeș, Virgil, 1971: „România literară”, 14, I.
- Cizek, Eugen, 2002: *Istoria Romei*, București, Editura Paideia.
- Constantiniu, Florin, 2002: *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a III-a, București, Editura Univers Enciclopedic.
- El libro de los doze sabios, <http://www.filosofia.org/aut/001/12sabios.htm>
- Fernández Navarrete, Pedro, 1805: *Conservación de monarquías y discursos políticos*, Madrid, Imprenta de Tomás Alban.
- Guevara, Antonio de, *Obras Completas de Fray Antonio de Guevara*, vol. II, Madrid, Biblioteca Castro [Consultat online: <http://www.filosofia.org>]
- Jéris, Jacques, 1995: *Individualizarea copilului*, în Philippe Ariès, Georges Duby (coord.), *Istoria vieții private*, vol. VI, *De la Renaștere la epoca luminilor*, trad. Constanța Tănăsescu, București, Editura Meridiane.
- Le Goff, Jacques, 2005: *Evul Mediu și nașterea Europei*, Iași, Editura Polirom.
- Le Goff, Jacques, 2006 : *Il re nell'Occidente medievale*, trad. Renato Riccardi, Roma, Laterza.
- Le Goff, Jacques, 2008: *Una larga edad media*, Barcelona, Paidós.
- Muchembled, Robert, 1975: *Historia del demonio*, Buenos Aires, Fondo de Cultura Económica de Argentina.
- Papacostea, Victor, 1996: *Tradiții românești de istorie și cultură*, București, Editura Eminescu, 1996.
- Sâmbrian, Oana Andreia, 2009: *Los vicios y las virtudes del príncipe, reflejados en una crónica rumana y otra española del siglo XVI*, în <http://congresos.um.es/imagenyapariencia/imagenyapariencia2008/paper/download/1171/1141>
- Zafra, Rafael, 2009: *Emblema? Imago auctoritatis*, în vol. *Autoridad y poder en el Siglo de Oro*, coord. Ignacio Arellano, Christoph Strosetzki, Edwin Williamson, Madrid, Iberoamericana.
- Zamfirescu, Dan, 1971: „Scânteia”, 14, IX.
- * *, *Neagoe Basarab la 460 de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești*, București, Editura Minerva, 1972.

**THE PUBLIC PRINCE AND THE PRIVATE PRINCE
IN THE WORKS OF NEAGOE BASARAB AND ANTONIO
DE GUEVARA: THE DUAL DIDACTIC DIMENSION
OF THE MIRRORS OF PRINCES**

ABSTRACT

Our article focuses on the analysis of a special literary genre of the 16th century – the mirrors for princes, a special type of parenetical work which was aimed at initiating the ruler to be in the “mysteries” of being a good monarch. Within the first half of the 16th century, in both Wallachia and Spain, prince Neagoe Basarab and Antonio de Guevara wrote two different mirrors and although they were unaware of each other’s work, a detailed analysis offers us an interesting panorama of the ethical values that reigned in two different corners of Europe.

Keywords: Neagoe Basarab, Antonio de Guevara, Renaissance, Wallachia, Spain